

NIET ZO MOEILIK ALS HET LIJKT

LIMBURGSE WITJES EN BLAUWTJES

Kars Veling, De Vlinderstichting, Postbus 506, 6700 AM Wageningen

Begin 1996 is flink reclame gemaakt voor het Limburgse dagvlinderproject. Mensen werden opgeroepen hun vlinderwaarnemingen door te geven aan het Natuurhistorisch Genootschap en De Vlinderstichting. Er kwamen veel reacties, maar niet iedereen werkte onmiddellijk mee. "Ik weet nog helemaal niets van vlinders", of "Al die witjes en blauwtjes, daar kom ik nooit uit" waren veel gehoorde opmerkingen. Toch valt het wel mee met de moeilijkheid, als je maar weet waar je op moet letten.

WITJES

In Limburg komen vijf vertegenwoordigers uit de familie van de witjes regelmatig voor. Iedereen kent wel de Citroenvlinder (*Gonepteryx rhamni*). De mannetjes zijn onmiskenbaar groot en fel geel. Al vroeg in het voorjaar, op de eerste zonnige dag in februari, kun je de soort tegen komen. De Citroenvlinder overwintert als volwassen vlinder en komt onmiddellijk tevoorschijn bij goede weersomstandigheden. De andere soorten zijn in de winter als ei, rups of pop aanwezig en kunnen dus veel minder snel reageren. De vrouwtjes van de Citroenvlinder zijn minder geel en komen pas later in het voorjaar tevoorschijn. Ze lijkt op een koolwitje, maar wijkt af door het grotere formaat, de iets gelere kleur en het totaal ontbreken van zwart op de vleugels. Zittend vallen de 'punctig' gevormde vleugels op.

Een andere soort waarvan de mannetjes duidelijk te herkennen zijn, maar waarvan het vrouwtje op een 'gewoon' witje lijkt is het Oranjetipje (*Anthocharis cardamines*). De mannetjes hebben fel-oranje vleugelpunten en zijn niet met een andere vlinder te verwarren. De vrouwtjes zijn wit van boven met een zwarte vleugelpunt. Aan de onderzijde heeft het vrouwtje een prachtige olijfgroene tot bruine marmertekening. Ook deze is dus zittend uitstekend te herkennen, maar vormt vliegend een probleem. De vlucht is 'wat' sneller en fladderender dan van de koolwitjes, maar om dat te zien moet je redelijk ervaren zijn. Het beste is om te wachten tot ze gaat zitten. Oranjetipjes vliegen alleen in het voorjaar, van half april tot begin juni. Ze hebben een voorkeur voor wat vochtiger plaatsen in de buurt van bomen en struiken.

Van de algemene koolwitjes komen drie soorten in Limburg voor. Het is niet zo dat deze drie soorten overal even veel aanwezig zijn. Het minst talrijk is het Groot koolwitje (*Pieris brassicae*). Behalve aan de grootte is deze soort ook te herkennen aan de grote zwarte vleugelpunt, die ver doorloopt aan beide zijden van de vleugel (figuur 1a). Het Groot koolwitje is een echte 'moestuinvlinder'. Dit is dan ook de soort waar sommige tuinders zo'n hekel aan hebben. De eitjes worden bij voorkeur in groepen van ve-

tientallen afgezet op gekweekte kool, met de nodige schade als gevolg.

Het Klein koolwitje (*Pieris rapae*) zet ook wel eitjes af op gekweekte kool, maar nooit in groepen bij elkaar. Hierdoor valt de schade van deze soort wel mee. Het Klein koolwitje is een typische soort van het stedelijk en agrarisch gebied. Overal waar huizen of boerderijen zijn is de vlinder aan te treffen. In tegenstelling tot het Groot koolwitje is de zwarte vleugelpunt van het Klein koolwitje klein en meer recht afgesneden (figuur 1b).

Het Klein geaderd witje (*Pieris napi*) tenslotte heeft ook een kleine zwarte vleugelpunt, maar deze is niet recht en abrupt afgesneden, maar 'druppelt' nog wat na (figuur 1c). Als deze vlinder zit is verwarring helemaal uitgesloten, omdat er een sterke grijze bestuiving langs de aderen loopt, wat als grijze lijnen te zien is. Het Klein geaderd witje komt vooral op wat vochtiger en natuurlijker plaatsen voor. In bossen zul je het Klein geaderd witje meer aantreffen dan het Klein of Groot koolwitje.

In Zuid-Limburg kun je nog een ander witje aantreffen, het Boswitje (*Leptidea sinapis*). Dit is een uiterst zeldzame vlinder in Nederland die jarenlang afwezig is, maar zich tijdelijk enige jaren vestigt. De afgelopen jaren zijn in het zuiden van Limburg op diverse plaatsen Boswitjes aangetroffen. Het Boswitje is een elfje. Het is een zeer fragiel ogend vliedertje, met smalle, langwerpige vleugels en een zeer

Boswitje
(foto: J. Adams).

Icarusblauwtje
(foto: J. Adams).

dun lijfje en lange voelsprieten. De donkere vleugelpunten van het mannetje zijn min of meer rond, en niet 'driehoekig' zoals bij de andere witjes. Bij de vrouwtjes ontbreekt het zwart vrijwel helemaal. De vlucht is fladderend en komt wat 'onzeker' over. Ondanks dat de vlinder kwetsbaar lijkt is het een vrij 'harde'. Zelfs tijdens een lichte motregen kun je deze soort gewoon door zien vliegen. De soort kan gezien worden in Limburg, maar is ook daar uiterst zeldzaam.

BLAUWTJES

Een veel gehoorde opmerking, zeker bij beginnende vlinderaars, is dat ze de meeste soorten wel herkennen, maar dat ze gek worden van al die blauwtjes. Als we de Veldgids van de Benelux (WYNHOFF *et al.*, 1990) er op naslaan lijkt dat ook begrijpelijk. In deze veldgids worden maar liefst 28 soorten blauwtjes genoemd, en als je de platen bekijkt zijn er veel soorten die verschrikkelijk veel op elkaar lijken. Toch is het allemaal niet zo moeilijk, zeker als we alleen naar de Limburgse situatie kijken. In Nederland komen nog 8 soorten blauwtjes voor. Drie daarvan zijn uiterst zeldzaam en ontbreken in Limburg. Het gaat hier om het Veenbesblauwtje (*Vaciniina optilete*) in Drenthe en de twee uitgezette pimperlblauwtjes (*Maculinea teleius* en *M. nausithous*) in Brabant. Wel is het zo dat er een aantal soorten af en toe vanuit België en Duitsland juist in het zuiden van Limburg opduiken.

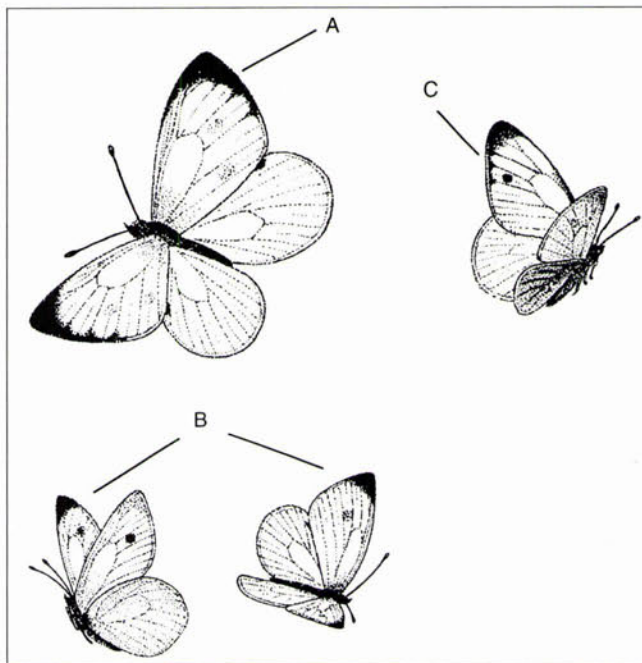
ZONDER ORANJE

Allereerst kijken we naar vier soorten die op de onderzijde van de vleugels geen oranje tekening hebben, maar alleen zwarte puntjes:

FIGUUR 1.
Kenmerken aan de
vleugelpunt van de
drie koolwitjes
(tekening P.
Schoenmakers).

A Groot koolwitje
B Klein koolwitje
C Klein geaderd witje

Gentiaanblauwtje (*Maculinea alcon*), Boomblauwtje (*Celastrina argiolus*), Klaverblauwtje (*Cyaniris semiargus*) en Dwergblauwtje (*Cupido minimus*).

Het Gentiaanblauwtje is alleen te zien in vochtige heideterreinen waar de waardplant Klokjesgentiaan voorkomt. In Limburg is de soort uiterst zeldzaam (VELING, 1995). Op de Brunssummerhei is de soort in de negentiger jaren uitgestorven. Alleen in de Zoom, bij Leveroy, is de soort nu nog aanwezig (PAHLPLATZ, 1997). De soort vliegt in juli en augustus en is vrij groot. De vleugellengte is 16-19 mm (BINK, 1992). De kleur aan de bovenzijde is een beetje flets blauw en de onderzijde is bruingrijs gekleurd. De vrij forse zwarte stippen hebben een witte omranding. Het Klaverblauwtje lijkt wel wat op de voorgaande soort, maar komt in heel andere leefgebieden voor. Het is een soort van bloemrijke graslanden, die officieel in 1974 in Nederland is uitgestorven. In 1993 is het Klaverblauwtje weer gezien op de Pietersberg en in 1996 heeft de soort zich ook weer in Limburg voortgeplant (ELLENBROEK, 1997). In tegenstelling tot het Gentiaanblauwtje heeft het Klaverblauwtje maar één rij vlekken op de ondervleugel. De vlekjes langs de buitenrand ontbreken. Verder is het vrouwtje van het

Klaverblauwtje geheel donker van boven en heeft het mannetje vaak een blauwe bestuiving op de onderzijde.

Een volgende soort zonder oranje op de onderkant is het Dwergblauwtje. Dit is een echte bewoner van kalkgraslanden door de strikte binding aan Wondklaver (*Anthyllis vulneraria*), de waardplant. In 1984 is deze soort uitgestorven in Nederland, maar ook deze is de laatste jaren incidenteel gezien in Limburg. Het is een erg klein vlindertje, die door zijn grootte niet is te verwarren met een ander blauwtje. De bovenzijde van zowel mannetje als vrouwtje is donker.

Het Boomblauwtje is een algemeen blauwtje in Limburg. De bovenzijde is vrij fel blauw met een paarse zweem. De onderzijde is karakteristiek licht zilvergrijs met kleine zwarte stipjes, die geen lichte omranding hebben. De soort vliegt al vanaf april en gaat door tot in augustus. Het Boomblauwtje is een soort van

Icarusblauwtje, met
basisstip en zonder
geblokte franje (foto:
De Vlinderstichting/
Henkjan Kievit).

Bruin blauwtje op Boeren-
wormkruid, duidelijk ge-
blokte franje en geen
basisstip (foto: De Vlinder-
stichting/Kars Veling).

tuinen, parken en bosranden. U zult deze soort vaak op een hoogte van zo'n meter of twee langs bomen en struiken zien vliegen. Binnen de bebouwde kom is deze soort verreweg het meest voorkomende blauwtje.

MET ORANJE

Het Icarusblauwtje (*Polyommatus icarus*) is overal in Limburg aan te treffen. De mannetjes zijn prachtig felblauw aan de bovenzijde, met een smal zwart randje en witte franje. De vrouwtjes zijn variabel van kleur. De onderzijde heeft altijd een bruine grondkleur, maar de bovenkant kan variëren van bruin met wat oranje tekening langs de rand tot opvallend paarsblauw. De onderzijde van het Icarusblauwtje heeft een aantal belangrijke kenmerken die de herkenning vergemakkelijken. Een belangrijk kenmerk is de 'basisstip'. Hiermee bedoelen we de stip die aanwezig is aan de basis van de onderzijde van de bovenvleugel. Het Icarusblauwtje heeft twee van die basisstippen (figuur 2a), maar bij zittende exemplaren is over het algemeen maar een van de twee zichtbaar. U moet opletten dat de vlinder de bovenvleugel ver genoeg omhoog heeft gestoken, want anders zijn beide basisstippen verborgen. Een tweede kenmerk is te vinden op de onderzijde van de ondervleugel. Vanaf de buitenzijde loopt een witte driehoek naar het centrum (figuur 2b). Deze driehoek is vaak opvallend.

Het Bruin blauwtje (*Aricia agestis*) komt vooral veel voor in de duinen, maar wordt ook regelmatig langs de grote rivieren waargenomen. In sommige jaren zwerven exemplaren vele kilometers en kunnen ze in het hele land worden gezien. In Limburg is het een zeldzame soort. Het is een soort van schrale, kruidenrijke plaatsen. De mannetjes en vrouwtjes zijn moeilijk van elkaar te onderscheiden. Beide hebben een bruine bovenzijde met een aaneengesloten band van duidelijke oranje vlekken langs de rand. Opvallend is de vrij forse witte geblokte franje, die sterk afsteekt tegen de donkerbruine kleur. Het echte kenmerk waarmee u deze soort kunt onderscheiden van het Icarusblauwtje is te zien op de onderzijde. Het Bruin blauwtje heeft namelijk geen enkele 'basisstip' (figuur 2c). Wel heeft deze soort ook een witte driehoek op de onderzijde van de ondervleugel (figuur 2d). Tot slot het Heideblauwtje (*Plebejus argus*). De naam zegt het al, deze soort komt in Nederland uitsluitend voor in heideterreinen en is in Limburg dus ook zeker niet algemeen.

Bruin blauwtje (foto: J. Adams).

Het is een soort van wat vochtiger plaatsen. Meestal groeit er behalve Struikheide ook Dopheide. Als ergens het Heideblauwtje voorkomt, is deze vaak in zeer grote aantallen aanwezig. Lopend over de heide kun je een half uur lang geen blauwtje tegenkomen, maar als je er één hebt gezien, is de kans groot dat je vijf minuten later al tientallen exemplaren hebt geteld. Heideblauwtjes hebben geen 'basisstippen' (figuur 2e). De vrouwtjes van het Heideblauwtje zijn bruin aan de bovenzijde en kunnen dus worden verward met het Bruin blauwtje. De mannetjes zijn blauw van boven en lijken dus op het Icarusblauwtje. Het belangrijkste verschil zit hem in de witte driehoek, die bij het Heideblauwtje ontbreekt. Op de onderzijde van de ondervleugel is een lichte band aanwezig tussen de oranje vlekken aan de buitenrand en de rij met zwarte stippen verder naar binnen (figuur 2f). In deze zwarte stippen zitten vaak blauw-zilverkleurige schubben. Dit is een goed kenmerk voor het herkennen van een Heideblauwtje.

Het is niet noodzakelijk om alle kenmerken in het hoofd te stampen, maar het is vooral goed dat je weet waar je op moet letten als men een blauwtje ziet. Ook het gebied waar je op dat moment aanwezig bent, geeft al aan welke soorten er kunnen worden verwacht. Op de heide het Gentiaanblauwtje en het

Heideblauwtje, in de bosrand, in parken en tuinen het Boomblauwtje, op kruidenrijke graslanden Icarusblauwtje, Klaverblauwtje en Bruin blauwtje en in kalkgraslanden het Dwergblauwtje. Uiteraard kan men het leefgebied niet als determinatiekenmerk gebruiken. Wel kun je gericht zoeken naar de kenmerken van de soort die je in zo'n omgeving verwacht en pas als die niet 'kloppen' kun je de andere soorten er bij betrekken.

SUMMARY

LIMBURG WHITES AND BLUES

Two groups of closely related butterfly species are the Whites (*Pieridae*) and the Blues (*Lycaenidae*). Both groups consist of a number of species which look quite similar. Many observers therefore have problems in correctly identifying the butterflies down to species level. The article presents discriminating characteristics for all Blues (7 species) and Whites (5 species) occurring in Limburg.

LITERATUUR

- BINK, F.A., 1992. Ecologische atlas van Noordwest-Europa. Schuyt & Co bv, Haarlem.
 ELLENBROEK, F., 1997. Terugkeer van het Klaverblauwtje in Nederland. Natuurhistorisch Maandblad 86: 180-183.
 PAHLPLATZ, R., 1997. Gentiaanblauwtjes *Maculinea alcon* in de Zoom. Natuurhistorisch Maandblad 86: 173-174.
 VELING, K., 1995. Vlinders in het Nederlandse Landschap, 1987-1992. Rapportnr. VS95.02. De Vlinderstichting, Wageningen.
 WYNHOFF, I., J.G. VAN DER MADE & C.A.M. VAN SWAAY, 1990. Dagvlinders van de Benelux. KNNV, Utrecht/De Vlinderstichting, Wageningen.

FIGUUR 2. Kenmerken van blauwtjes met oranje tekening op de onderzijde (tekening P. Dirkzwager).

- A Icarusblauwtje, basisstip
 B Icarusblauwtje, driehoek
 C Bruin blauwtje, geen basisstip
 D Bruin blauwtje, driehoek
 E Heideblauwtje, geen basisstip
 F Heideblauwtje, geen driehoek

